Леопольд фон Захер-Мазох

Жіночі образки з Галичини

Той, хто захоче зобразити на невеличкій картинці Галичину, нехай поїде на ярмарок до Коломиї. Там він опиниться на форумі давньої римської колонії, серед штовханини гендлярів, що пропонують, купують, сновигають туди й сюди, і побачить дивовижну країну, що пропливатиме перед ним в розмаїтих обличчях. Йому здаватиметься, що він то на базарі в Багдаді, то на церковній площі якогось села у Шварцвальді. Як і там, вдарять по руках смаглявий вірменин з довгим чубуком та білявий шваб з короткою файкою в кутику уст — подібність повністю охоплює його, і він бачить, як Схід та Захід простягають один одному руки.

Жоден край багатонаціональної монархії не запропонує йому такої картини — ані Угорщина, ані Далматія, жоден — такої повноти протилежностей. Тут відбувалось переселення народів. Немає тут якогось одного жіночого образу, а є галерея жіночих портретів, супроти якої галерея короля Людвіга вибірка потвор. Глянь довкола себе у штовханині! Кому ти віддаси парісове яблуко?

Поглянь — ось у легкій бричці стрункa худорлява полька з гордою сарматською голівкою, а може тебе більше привабить меланхолійна краса і замріяні очі українки? У неї козацька кров і гарненькі ніжки в маленьких сап'янових чобітках!

Ти любиш сільські історії, шукаєш образів, які творить Бертольд Авербах — ось біля кошиків та діжок з маслом вітають тебе босоногі Льорелеї з доброго популярного видання — гарні блакитні очі і поряд з цим очі газелі — мешканки Малої Азії з того племені, доньки якого ставали рабинями своїх господарів. Ніби якась гурія, лежить на своєму килимі у білому вбранні та тюрбані вірменка. Мусульманські мотиви,

гаремні фантазії навіюють тобі пальмове листя та страусові опахала. А ця черкеска! — се не маленька гаремна квітка, се дивна донька Карпат, козуля з галицьких народних пісень — гуцулка.

Тобі подобається пишна великороска, могутньої статури красуня? Як люб'язно пропонує вона свої фрукти. Ти любиш соковитий, смаглявий колір обличчя — тут він виграє перед тобою всіма відтінками. Ось мадярка, доломан зрадив її, а он дитя письма — татарська караїмка. Біля свого чоловіка, мандрівного мосяжника, сидить кудлата циганка. Най вона погадає тобі, але не вір її очам, вони колять, мов голки, вона обворожує тебе!

Глянь на тамтой бік. Чи ти в Кампаньї? — Та ні, ти на одному зі старогалицьких базарів. Але ж звідки римлянка? — аж ось ще одна.

Це не римлянка, але донька Риму — раса збереглася З яким цісарським, рухом складок ця волошка вміє носити свою туніку — прикрашену золотом сорочку, а волосся — вона й далі зачісує його як мати Гракхів. І знову шматочок Сходу. Доньки Єрусалиму сидять під деревами і продають цибулю, начільна пов'язка з перлами захоплює більше, ніж королівське чоло. Очі, як у голубки, темніють у хтивому блискотінні казки. Заспівай чудову пісню кохання! Чи вони, ці квітки Сарона, зрозуміють тебе — гарні, як місяць, і небезпечні, неначе військо в лавах.

З великої кількості жіночих образів та характерів виступають наперед два головні типи — полька та українка.

Зовні вони не видаються такими різними, якими є насправді. В обидвох племен можна знайти худорлявих та пишнотілих, маленьких граціозних та високих етапних жінок, в nanu свій обрис лиця, пухкенький кирпатий носик, в кожного також — хоч і не такий гарний, проте досить милий тип з пухкими вустами і маленьким котячим носиком. Але погляд польки зраджує її холодність, вміння солодіти

собою, розважливість при зовнішній жвавості, а повні очі українки — її пристрасність, гнівливу натуру, яка ховається під розсудливістю і гідністю її поведінки.

Якщо польку називають француженкою, то великороска — се британка, а українка — іспанка Сходу. Полька хоче наказувати, українка хоче бути вільною. Коли полька володіє мужчиною, великоросіянка хоче йому підкорятися як німкеня, то українка вимагає рівності з ним. При кожній нагоді в ній спалахує нестримна козацька натура, що не знає жодного пана і жодного слуги. Між Доном та Карпатами живуть вроджені демократи, ні візантійський цісар, ні варяги, ніякий король Польщі, ніякий цар не зламали їх духу, не підкорили їх свідомості. Вони завжди готові змінити плуг на спис, живуть маленькими республіканськими громадами, як рівні з рівними, для східних слов'ян — паростки майбутнього, паростки свободи.

Циган тягнеться зі своїми мелодіями на північ, росіянин йде в шинок, щоб пити свою горілку, він прислухається до буйно— тужливих козацьких пісень про волю, хапається руками за голову і плаче.

На галицькому Поділлі впадає в очі благородна, майже шляхетна зовнішність — світло-брунатні коси охоплюють далеко більше облич ніж одне тільки обличчя Мадонни, які чекають на пензель русинського Рафаеля.

Українка з-над Прута — це мешканка Півдня, і її вогнисті очі, її темне пишне волосся, гарний обрис лиця можна зустріти у вірменки та румунки. Майже бездоганно гарною є жінка мешканця Карпат, гуцула. Гордо несе вона свою голову, як мужчина, який ніколи не був закріпачений чи підлуглий якогось шляхтича, ніколи не був перетворений у тяглову силу, її привітання — це поблажливість, — нічого від покірливої ввічливості мешканки рівнини. Вона сидить на коні, як її сестра, донька Кавказу, з веретеном у руці, і коли лунає принадне запрошення якогось шляхтича, вона знає, як йому відрубати.

Малоросійські громадяни східногалицьких міст та базарів — це привітні, інтелігентні, старанні, мрійливі люди. У майстерні та у склепі жінка розвивається не так, як у дворі пана чи на вільних вершинах гір, проте міські українки привабливіші, розумні, гостинні жінки, а їхніх синів потребують для державної служби та цінують на ній. Малоросійська шляхта не була настільки полонізована, як звичайно вважають. Багато їхніх родин належить ще до грецького обряду, немало зберегли свою національність, і тепер, коли русини день за днем відвойовують у поляків грунт, не бажаючи її втрачати.

Ця шляхта і русинське (уніатське) духовенство творять чудову расу. Вона об'єднує чуттєву красу південних націй з повними душі очима — духовною привабливістю північних народів.

Коли поляк бачить гарну малоросіянку, то каже, що це попівна або донька священика. Принади польки та українки не в останню чергу підкреслюються гарно допасованим одягом.

Селянка ще скрізь залишилась вірною домашньому одягові і, мабуть, ніколи не буде спокушена наслідувати незвичне вбрання німецької колоністки, навпаки, на галицьку швабку слов'янський елемент впливає подібно до того, як мадярський — на саксонців. Краків'янка носить косу, як знатна польська дівчина, жінка — трикутну хустку в неаполітанському стилі. Стрункий світлий горзет вона з кокетливою сором'язливістю обгортає білою шаллю. Гарний фартух закінчує витончену картинку.

Тоді як мазурка вдягається подібно, хоч і з меншим смаком, гуралька закутується в сіре полотно, як черниця. На Сході одяг стає більш орієнтальним, він виграє на пишноті те, що втрачає на красі. Малоросійська селянка обв'язує голову яскравою хусткою, як тюрбаном, а дівчата заплітають на голові коси, як корону. Шию прикрашають коралові намиста, сукмана, довгій верхній одяг з темною, нерідко блакитною хустиною, обшитий взимку хутром щільно (і до лиця) облягає тіло, а яскраві сап'янові чобітки (жовті або червоні) — ноги.

Гуцулка не має ніяких прикрас на голові, крім її розкішного волосся — в косах, чи просто розпущеного із вплетеними стрічками. І, як ще й личить вершникові, коротку куртку.

Прикрашена перлами діадема властива великоросіянці та козачці, а також дукати на шиї, додають красуні величності, яка повністю відповідає її стриманій, свідомій істоті.

Своєрідним є як тілесний, так і духовний тип польки та українки в Галичині, передусім — її характер. Для чужинця він є однією з тих загадок, які тим повніше беруть в полон почуття і серце, чим менше їх можна розгадати. Воля сильна в обидвох, не якийсь один миттєвий порив, а ота незмінна свідома воля, що сама із себе розвиває великі та благородні характери.

Маколі в есе про Макіавеллі одухотворено і переконливо пояснив, як мало при оцінці людських характерів можна керуватися загальноприйнятими принципами моралі, як кожен із них буде сприйматися у певний час певним народом. Гідним уваги є те, як кожний народ створював за своєю подобою те, що називають моральним характером. Так німець вважає непристойним те, що здається добрим французові, а британець глузує з того, що видаєтьгя гідним поваги німцеві. Слов'янський характер та його ідеали докорінно відрізняються від романських та германських. Через християнство народи Європи отримали спільно моральне обличчя, проте на Сході всюди передусім виявляється первісна людська природа,

Слов'янська натура є надзвичайно доброю, людяною. Військові здобутки створили полякам та росіянам репутацію людей войовничих, таких, що шукають сутичок. Ця слава тут, як завжди, є наполовину брехнею. Поляки та росіяни як і всі слов'яни, з роду мирні. На противагу до войовничих германців, вони входять до світової історії як орачі та гендлярі. Перші князі германських племен були вдалими провідниками у війні, слов'янські ж — вдалими господарями і мудрими суддями у спірних справах.

Те саме можна спостерігати у нас в Галичині, в Богемії і в Каринтії, вроджена розсудливість слов'янина тільки тоді перетворюється у хитрість і навіть підступність, коли він стає до бою з німецькою натурою і знаходить в хитрості переважаючу зброю проти обачності та вміння панувати над собою презирливого сусіда.

Романцеві німець видається розсудливим, обережному слов'янину — гнівним і квапливим. Ту енергію, за яку вихваляють поляка і росіянина, слов'янин вперше показує тоді, коли підходить до виконання рішень. "Кожну справу треба довго обдумувати і скоро робити", — каже русинська приказка. Так само проявляється його упертість та завзятість, які ввійшли у приказку, — не у власне манерах, а в самому опорі. Він — непоступливий, але в будь-якому випадку охоче пробуватиме уступити дорогу. Тому він так високо цінує слово. "Слово зраджує, слово перемагає". "Слухай багато, говори мало", але "З гарних слів ти можеш приготувати цілий обід". Ще одна типово слов'янська риса — мовчки, приховуючи своє внутрішнє "Я", бути красномовним і балакучим, погоджуючись з іншими. Гордо він називає себе людиною слова (слов'янин від слово), а німця — німим (німець від німий).

Усі ці особливості східнослов'янського характеру в жінок проявляються сильніше, оголеніше, щиріше. Оскільки жінка взагалі через виховання, освіту, спосіб мислення, рід занять є менше спотвореною, ніж мужчина, то й природа її народу виявляється у ній більш оголено і незаймано.

Полька ніколи не буває такою ніжною, як українка. А та віддається меланхолійній схильності свого племені: вона мріє захоплюється, її почуття підносяться і спадають і потім ще довго бринять, як малоросійські мелодії, звучання яких має щось трагічне, і цей глибоко симпатичний настрій зберігається в первісних танках радості.

Повне, живе відчуття ворожого протиставлення людини і природи, почуття смерті і живо пульсуючого життя — найхарактерніша риса східних слов'ян. Їхні почуття можуть повністю опанувати ними, і будь-

яка боротьба з ними є даремною. Тут Шопенгауер мав би здійснювати свої студії про відмову від бажання жити. Полька буде сумніватися, чи кинути їй тіло мертвого чоловіка і чи зможе вона незабаром знову сміятися, чи у холодній величі відвернутися від життя.

Українка або помре від свого болю, або й тоді, коли її волосся вже давно посивіє, все ще буде оплакувати темні кучері свого милого. Польська пані, що бачила, як її син загинув у боротьбі за польську справу, повернулася, ще у повному блиску її вроди, у самотнє помістя і прожила довге спокійне життя бідної хворої страдниці. Відома малоросійська письменниця незадовго після смерті своїх дітей пішла за ними в могилу.

Якщо темперамент повинен показувати приблизну температуру людської природи, то у польки він жвавий, але без того, щоб бути пристрасним. Полька є холодною, її афекти — це афекти не сильні і нетривалі. Вона виявляє безтурботну, легковажну істоту і як експресивно вона проявляється!

Вона не має жодного співчуття до своїх власних поривань — знає, як їх впорядкувати, як зберігати чоловічу дисципліну, ніби Валлєнштайн, впровадити керівництво, як Наполеон. Українка, на противагу цьому, має спокійне достоїнство іспанки. Її хода, її рухи, мова та її дії спокійні, завжди видаються розважливими, вона спостерігає і при тому є такою ж пристрасною, як іспанка, вона любить і ненавидить всією душею, але без фраз і роздумів, її афекти виникають з її вдачі, вони є такими різкими і стихійними, бо фантазія безперервно дає їм поживу.

Коли б хтось хотів назвати польку суб'єктивною, то фантазія українки є в найвищий мірі предметною і поетичною. Обидві відтворюють швидко, але коли перша концентрує всі предмети, образи, що западають їй в душу, як у фокусі лінзи, то друга відбиває їх подібно до гарного дзеркала — чисто і чітко.

Полька веде розмову, як у французькому салоні, українка розповідає з природною правдивістю якогось Тургенєва, якогось Гоголя. Полька іскриться душею, вона як вістря, кожний вислів — якийсь каламбур, кожний рух — якась епіграма, її дух — це рапіра. Блискучі випади, тонкий розум, витончений такт, люб'язна розпущеність при повному володінні собою роблять цю жінку настільки ж чарівною, настільки й небезпечною. Полька грає свою роль в житті так, як вона собі її створює, українка — як вона вміє поводитися з іншими, вона практичний домашній філософ. Вона має багато ідей. Якщо полька має талант виставляти свою персону у вигідному світлі, панувати над ситуацією, є винахідливою у здійсненні своїх намірів, то українка вміє розуміти чуже, вона є спостережливою, має знання людської натури, вона не може бути перевершеною у проникливості, у глузді та вирозумінні. Так як вона наскрізь бачить чуже горе, так заглиблюється у власну натуру, і за знанням людей йде знання самої себе. А то гірке і сумне пізнавання.

Багаті на таланти полька та українка у Галичині беруть активну участь у громадському житті, вони є просто надокучливими дилетантками, вони мають вплив, якого заслужили, бо мають дар його здійснювати — мають добру освіту.

Поряд з рідною мовою вони, звичайно, говорять дуже добре по-французьки, по-німецьки, а в новіших часах, нерідко й по-англійськи. вони читають Вольтера й Віктора Гюго, Шекспіра і Маколі в оригіналі, вони захоплюються своїми Міцкевичем і Лелевелем, Квіткою і Шевченком, але не заглиблюються в літературу.

Їхнє виховання — вже інше, вони вчаться одночасно і читати, і їздити. Сувора школа матері, салону, верхової їзди, запальний народний танець дають їм одночасно і грацію і енергію. Вони можуть загнати лисицю і виконати якусь з сонат Бетховена.

Вони розсилають гостроти з такою ж смертоносною впевненістю, як і кулі з пістоля. Звичайно, відіграють вони свою роль і в літературі. Жодна з обидвох націй не має письменниці з генієм якоїсь Жорж Занд,

але вони можуть їх сподіватися, бо їхні жінки поряд з талантом виявляють відчуття природи, ті людські почуття, ту творчу наївність, яка на Заході вже втрачена. Впадає в очі, як тут жінки зберігають хист, зокрема, до літературних творів.

Музичний талант слов'ян — національна риса характеру — найбільше виявляється в українки. Її чудові, часто глибоко меланхолійні, дико веселі народні пісні значно перевершують польські.

У рідких випадках обидві є придатливі для сцени. Малоросійський театр стоїть ще дуже на низькому рівні, щоб його можна було порівнювати із західноєвропейським, але польська драма — високого рівня, і польська вистава на свіжому повітрі, душа якої — полька, є рівновартісною французькій.

У житті своєї країни, свого народу галицькі жінки беруть активну і палку участь. Патріотизм українки не піднявся до якихось блискучих чинів, але під час більше, ніж 300-літніх страждань під пануванням Речі Посполитої, — з непохитним терпінням, з непорушною любов'ю до своєї національності, у спротиві до польських домагань він зберігся в подиву гідний спосіб. Через пісню і слово вона влила в душу босоногого хлопчини ненависть та завзятість, на Поділлі, на Україні та в Галичині вона врятувала русинську національність. Супроти неї полька є аристократкою. Вона має щось від суверена. У українки, на противагу, ідеї свободи та рівності знаходяться в крові. Вона є демократкою, а в релігійних справах має нахил до сумнівів.

Полька-католичка є побожною чи легковажною і закінчує врешті-решт святенництвом. Відданість русинки має інші мотиви. Церква довгий час була останнім притулком її національності. Нарешті, східнослов'янський світогляд про мізерність буття, про неминучість, з якою все відбувається, про вороже протиставлення природи і людини, про рівність та людську любов, відповідає первісним ідеям християнства, які найбільший мислитель нової доби Шопенгауер філософськи пояснив і розвинув.

Яким би особливим не було слов'янське життя на Сході, його найбільшою особливістю є стосунки мужчини і жінки. Тут вони є прямою протилежністю Заходові. Жінка стоїть вище мужчини. Не в сенсі романсько-германського пошанування, яке відгороджує жінку через ідолопоклонницький культ, немов якогось азіатського деспота. Жінка на слов'янському Сході стоїть не на вівтарі, але й не є полонянкою "святинь дому". Вона перебуває у вирі життя і керує. Це видається тут природним. Один відомий німецький етнограф каже: "Коли правильним є те, що у романських народів статі рівні, у германських — жінка стоїть нижче від мужчини, то у слов'ян жінка мужчину перевищує".

Тут немає якоїсь слабкої статі. Жінка повсюдно стоїть з мужчиною на рівній нозі — вдома, в товаристві, у громадському житті. Мужчина звичайно схильний розглядати жінку, як свою власність, тут не знайдете й сліду від цього. Вона віддається мужчині з кохання, як рівна, на рівних умовах. Цього вона дотримується і в шлюбі. У неї немає жодного обов'язку, який мужчина не знав би так само. Жінка залишить мужчину з наймізернішої причини, бо вона знає, що збереже своє становище у суспільстві. Розлучена жінка є тут типовою в суспільстві, на сцені, в поезії. Вона вільна, як і мужчина, але без того, щоб втрачати привілеї своєї статі. Вона приймає своїх друзів, є центром салону, клубу, літературного товариства. Сприятливе становище, яке вона має, як розлучена жінка, дає їй почуття власної гідності, з яким вона вступає у шлюб. Вдома вона господиня, в товаристві вона задає тон. Завдяки їй все життя її народу зберегло свої витончені і в той же час прості форми, оту радісну грацію, якої вона ніколи не втратить, — ні на полюванні, ні у ляндтагу. Жінка є всюди, де є мужчина, і всюди зберігає свої манери і звичаї. Ця риса властива не лише вищим верствам. Треба бачити гуцула, коли він гірською стежкою за вуздечку зводить вниз коня своєї дружини. Галицький селянин є під владою своєї жінки. Поляк рішуче співає в народній пісні: "Не піду з шинку більше додому, бо вдома дістану стусанів".

Для прикладу згадаймо доньку одного галицького священика Лісовського. Ота Роксоляна, яку Расін прославляє у "Баязеті". та

слов'янка, що зробила своїм рабом Сулеймана Великого і була піднесена до його дружини.

Ось це і є основні риси, якими ми завершуємо жіночі образки польки та русинки в Галичині. У лоні цих жінок лежить майбутнє їх народу. Правильно каже одухотворена Дора д'Істріа: "Романці найдотепніші, германці — наймудріші, слов'яни — наймолодші: а юність — це велика перевага".

Редагований переклад Івана Герасима